

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Oikeusministeriön lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Opetus- ja kulttuuriministeriö on pyytänyt oikeusministeriöltä lausuntoa otsikkoasiassa. Lausuntoon oikeusministeriö esittää seuraavan.

Suomen Akatemian tehtäviä koskeva muutosehdotus

Esitysluonnoksessa esitetään, että Suomen Akatemiasta annetun lain 2 §:ään lisättäisiin uusi Akatemian tehtäviä koskeva momentti. Esitysluonnoksessa ehdotetaan, että momentti kuuluisi seuraavasti:

Tehtäviään hoitaessaan Akatemian tulee ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset.

Esitysluonnoksen sivulla 10 vaikutusarvioinneissa todetaan vaikutuksista Suomen Akatemiaan seuraavaa

”Suomen Akatemian rahoituspäätösten pääasiallinen perusta on hakemuksen tieteellinen laatu, jonka arvioivat kansainväliset tutkijapaneelit. Suomen kansallisen turvallisuuden ja kansainvälisten velvoitteiden sekä ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten huomioimista koskeva uusi säännös antaisi Suomen Akatemialle selkänöjää rahoituspäätöksiin tilanteissa, joissa tieteellisesti ansioituneen hankkeen voidaan arvioida vaarantavan Suomen kansallisen turvallisuuden. Akatemian tulisi tunnistaa mahdolliset riskit ja uhat etukäteen ja huolta aiheuttaville tutkimushankkeille tulisi tehdä riskinarviointi, joka on suhteutettu niiden riskiprofiiliin. Ulkomaisten kumppanien kanssa tehtävissä sopimuksissa tulisi ottaa huomioon kansainväliseen yhteistyöhön liittyvät riskit sekä sisällyttää niihin keskeisiä periaatteita kuten tutkimuksen vapaus.”

Esitysluonnoksessa todetaan myös, että

”Jos kansallisesta turvallisuudesta sekä ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten noudattamisesta ei säädettäisi, Akatemia jatkaisi vastuullista kansainvälisesti vertaisarvioituun tieteelliseen laatuun perustuvaa rahoituspäätöstoimintaa. Esitettyjen muutosten tukeamana Akatemia voi kuitenkin ohjeistaa kansainvälisiä arvioitsijoita huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat tieteellisen laadun arvioinnin ohella. Opetus- ja kulttuuriministeriö tulohajaa Suomen Akatemiaa. Ministeriö ei puutu Akatemian rahoituspäätöksiin eikä ohjaa niitä. Näin ollen kansallisen turvallisuuden huomioimista ei ole perusteltua toteuttaa osana tulohajausprosessia, vaan tuki turvallisuutta

Postiosoite
Postadress
Postal Address
Oikeusministeriö

Käyntiosoite
Besöksadress
Office

Puhelin
Telefon
Telephone

Faksi
Fax
Fax

s-posti, internet
e-post, internet
e-mail, internet

mahdollisesti vaarantavien hankkeiden rahoittamatta jättämiselle on perusteltua lain nojalla antaa suoraan Suomen Akatemialle.” (HE-luonnos s. 11)

Oikeusministeriö toteaa, että esitykseen ei sisälly kuvausta siitä, mitä tämän lain soveltamisessa tarkoitetaan Suomen kansallisella turvallisuudella ja kansainvälisillä velvoitteilla sekä ulko- ja turvallisuuspoliittisilla linjauksilla. Esitysluonnoksesta jää epäselväksi, minkä asioiden huomioimista tarkalleen ottaen pykäläehdotuksella tarkoitetaan ja minkä selvityksen perusteella Akatemia tekisi näitä kriteerejä koskevan arvionsa.

Esitysluonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan esityksen tavoitteesta seuraavaa: ”Lisäyksen tavoitteena on, että suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Vastavan sisältöinen säännös on lisätty Ruotsissa Suomen Akatemiaa vastavan tutkimusrahoittajaa tiedeneuvostoa (Vetenskapsrådet) koskevaan asetukseen vuonna 2022 (2009/975). Ehdotettava säännös tukisi Suomen Akatemiaa tutkimuksen turvallisuuden huomioimisessa toiminnassaan, esimerkiksi tutkimushankkeiden hakuprosessissa. Säännös antaisi Akatemialle selkänöjää rahoituspäätöksiin tilanteissa, joissa tieteellisesti ansioitunut hanke olisi ristiriidassa Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten kanssa taikka vaarantaisi Suomen kansallisen turvallisuuden. Suomen Akatemia vastaisi siten omalta osaltaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on huolehdittu.” (HE-luonnos s. 14)

Perusteluissa esitetty kuvaus siitä, että

”Säännös antaisi Akatemialle selkänöjää rahoituspäätöksiin tilanteissa, joissa tieteellisesti ansioitunut hanke olisi ristiriidassa Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten kanssa taikka vaarantaisi Suomen kansallisen turvallisuuden.”

vaikuttaa jäävän epäselväksi. Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Ei voitane pitää täysin ongelmattomana, että kielteinen rahoituspäätös perustuisi mainitun kaltaiseen hyvin ylätasoiseen ja avoimeen organisaation tehtäviä koskevaan säännökseen.

Säännöskohtaisten perustelujen sivulla 14 viitataan Euroopan unionin neuvoston suositukseen tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta. Esitysluonnoksesta jää kuitenkin epäselväksi, mikä kyseisen perustelukappaleen tarkoitus on osana pykäläehdotuksen säännöskohtaisia perusteluja.

Oikeusministeriö toteaa, että pykäläehdotus vaikuttaa jäävän esitysluonnoksen perusteella epäselväksi. Esitysluonnosta on täsmennettävä jatkovalmistelussa siten, että pykäläehdotus ja sen perustelut muodostaisivat selvän ja ymmärrettävän kokonaisuuden. Esitysluonnoksen mukainen sääntelymalli jättää avoimeksi, mitä pykäläluonnoksella tarkalleen ottaen pyritään sääntelemään.

Mainittu pykäläluonnos on edellä todetun lisäksi muotoiltu varsin avoimesti ja laajasti koskemaan Suomen Akatemian kaikkea toimintaa. Jos ehdotuksen tavoitteena on estää kansallisen turvallisuuden kannalta ongelmallisten tutkimushankkeiden rahoittaminen, tulisi harkita rajatun hankerahoitusta koskevan poissulkukriteerin ottamista lakiin sillä perusteella, että hankkeen katsotaan ilmeisellä tavalla vaarantavan kansallista turvallisuutta.

Säätämisyjärjestysperustelujen laatimisen tarve

Esitysluonnokseen ei sisälly suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys-jaksoa. Hallituksen esityksen laatimisohjoiden jaksossa IV.12 todetaan seuraavaa

”Eduskunnan perustuslakivaliokunnan tehtävänä on antaa lausuntonsa sen käsittelyyn tulevien lakiehdotusten perustuslainmukaisuudesta sekä suhteesta kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Tämän vuoksi jakso esityksen suhteesta perustuslakiin on kirjoitettava, jos lakiehdotus sisältää yhden tai useamman säännöksen, jonka perustuslainmukaisuutta tai suhdetta ihmisoikeusvelvoitteeseen on tarpeen arvioida. Jos jakson tarpeellisuudesta on epävarmuutta, on aihetta pikemminkin kirjoittaa jakso kuin jättää se kirjoittamatta.”

Perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Säännöstä koskevissa esitoissa on todettu tieteen vapaudesta muun muassa seuraavaa:

”Tieteen vapauteen kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta.” (HE 309/1993 vp, s. 64)

Esitysluonnoksen 2 § vaikuttaisi olevan merkityksellinen perustuslain 16 §:n 3 momentin kannalta. Esitysluonnoksen mukaan 2 §:n tarkoituksena olisi vaikuttaa Akatemian tutkimusrahoituksen myöntöpäätöksiin. Tutkimusrahoitusta koskevassa päätöksenteossa tulisi esitysluonnoksen mukaan ilmeisesti ottaa huomioon muiden viranomaisten ulko- ja turvallisuuspoliittisia arvioin- teja sekä poliittisia linjauksia ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Tällaisen velvoitteen suhdetta tieteen vapauteen tulisi tarkastella esityksessä. Jatkovalmistelussa esitykseen on syytä lisätä säätämisyjärjestysperustelut, joissa arvioidaan esitystä ainakin perustuslain 16 §:n 3 momentin kannalta.

Osastopäällikkö

Johanna Suurpää

Lainsäädäntöneuvos

Lauri Koskentausta

VN/19196/2024-OM-26

Seuraavat henkilöt ovat allekirjoittaneet tämän asiakirjan sähköisesti /

Följande personer har undertecknat denna handling elektroniskt /

This document has been signed electronically by the following persons: